

Душан Ј. Достанић¹
Мијодраг Д. Радојевић²
Институт за политичке студије
Београд (Србија)

347.965:929 Јоксимовић Д.
Прејледни научни рад
Примљен 16/01/2026
Измењен 11/03/2026
Прихваћен 11/03/2026
doi: [10.5937/socpreg60-63894](https://doi.org/10.5937/socpreg60-63894)

НОВИ ПРИЛОЗИ ЗА БИОГРАФИЈУ ДРАГИЋА ЈОКСИМОВИЋА

Сажетак: Драгић Јоксимовић (1893–1951) био је правник и политичар, народни посланик, адвокат и делатник у области културе. У стручној јавности је познат као адвокат одбране на суђењу генералу Драгољубу Михаиловићу. Након завршетка овог процеса, комунисти су Јоксимовића остракизовали. После губитка грађанских права и забране бављења адвокатуром, његово страдање је настављено лишењем слободе, а окончано у Казнено-поправном дому у Сремској Митровици. Јоксимовић је рехабилитован одлуком суда 2008. године. Од 2020. Адвокатска комора Србије је установила Повељу „Драгић Јоксимовић“, с намером да доделом овог признања учврсти поверење у професионално и етичко обављање правозаступничке делатности.

Аутори чланка, на основу нових извора, представљају неоткривене податке из биографије Драгића Јоксимовића, нарочито о његовој породици и школовању у Немачкој, допуњују и исправљају до сада коришћене чињенице. Јоксимовић је докторирао на тему земљорадничких комора. У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца професионално синдикално и сталешко удруживање, нарочито међу земљорадницима и радницима, било је предмет теоријских и политичких расправа. Истраживање пружа целовитију и вернију слику Јоксимовићевог лика и дела, него што је то било познато у стручној јавности. Живот и каријера Драгића Јоксимовића одвијали су се у смутним временима прве половине прошлог века, у раздобљу политичке кризе у Југославији између два светска рата, доласка „новог доба“ идиократске диктатуре и једноумља. Јоксимовићева парадигматична судбина је подсећање на трагедију преображаја српског друштва и страдања већег дела домаће интелигенције након победе комунистичке револуције.

Кључне речи: право, политика, земљорадничке задруге, земљорадничке коморе, демократија, диктатура

¹ dusan_dostanic@yahoo.co.uk; <https://orcid.org/0000-0003-1602-8684>

² miodrag.radojevic@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1104-9219>

„Страх од слободe и слобода
од страха су нераздвојни.“
Драгић Јоксимовић³

УВОД

Недалеко од варошице Варварин, у селу Бачина, у области познатој као Темнић (Доњи Левач) у Поморављу, 18. јула 1893. године, у породици трговца Милића Јоксимовића, рођен је Драгић Јоксимовић, српски правник и политичар, познат као бранилац генерала Драгољуба Михаиловића на његовом суђењу.⁴ Драгић Јоксимовић потиче из скромне али угледне породице трговца Милића Јоксимовића. У породици се неговало поштовање моралних начела и васпитање, а сматрало се да образовање има једну од кључних улога у духовном развоју појединца. Због тога је већина његове браће завршила факултете, била је свестрано образована и талентована, склона писању стручних књига и друштвеном ангажману, подједнако заступајући идеале националног и културног препорода.⁵ Скромни и поштени, Јоксимовићи се нису јагмили за државне положаје и синекуре, већ су вредно обављали своје послове трудећи се да допринесу развиту свог народа.

Мало је познато да су Јоксимовићи припадали школованој елити која ће имати важну улогу у српској политици и друштву, нарочито у раздобљу између два светска рата. Драгољуб, Марисав и Драгић су били правници, Хранислав лекар,⁶ а Чедомир инжењер. Драгољуб М. Јоксимовић (1872–1956), судија и адвокат, начелник у Министарству финансија, наставник у Грађанској академији, аутор је више стручних књига, а као експерт за правно-финансијска питања члан је српске делегације на Конференцији мира у Паризу (1919–1920)⁷ и носилац ордена Белог орла и највишег

³ У часопису *Јез*, у рубрици – Мисли великих људи (стр. 3) објављена је ова мисао Драгића Јоксимовића 13. октобра 1945. године, када је већ било извесно да се припрема кампања његове дискредитације. Неколико дана доцније, у истом часопису (стр. 5, 20. октобра 1945. године), Драгић Јоксимовић је парафразирани у ироничном тону: „Празник ослобођења Београда 20. октобра нећу славити, јер нисам ослобођен страха од слободe“. У наредним бројевима оштрица режимских сатиричара је директна, па је тако у овом часопису (бр. 331, од 3. новембра 1945, стр. 3) написано: „Чувени законодавац др. Драгић Јоксимовић, како се упорно тврди у 'Топлици', наставио је половно шумадијско одело и потковао опанке. Верује се да ће кренути у унутрашњост, ако успе да савлада страх од Топличана.“

⁴ Село које се налази на обронцима планине Јухор, највероватније је добило назив по чобанским насељима (бачијама или катунима) која су се ту некада налазила. Бачина данас има свега неколико стотина становника, а из овог краја, који је имао једну од најстаријих школа у Србији, потекао је велики број образованих и угледних грађана.

⁵ Светислав Јоксимовић, најстарији брат, остао је на селу и бавио се трговином, послом који је наследио од свог оца.

⁶ У некадашњем именуку познатих личности у Југославији из 1928. на истој страни су подаци о Драгољубу, Храниславу и Драгићу. (Видети: *Who is who*, 1928, стр. 57.)

⁷ На учешћу Драгољуба Јоксимовића у српској делегацији инсистирао је проф. др Коста Стојановића, министар у влади Љубе Давидовића, универзитетски професор, математичар и економиста (Mitrović, 1969, стр. 33–35; Krstić, 2018, стр. 117–118, 147).

француског одликовања – Легије части. Драгољуб је политички активан до пензионисања након Великог рата. Као истакнути члан Народне радикалне странке, а затим Самосталне радикалне странке и народни посланик, заступао је идеје јужнословенског уједињења и радикалне демократије с циљем решавања социјалног питања, пре свега положаја сељака и радника. Најмање трагова постоји о Марисаву Јоксимовићу, за кога сумњамо да се активније бавио политиком, јер о њему нема ни детаљнијих биографских података, осим да је био председник суда у Кратову (данашња Северна Македонија) (Simonović, 2020, str. 182). Хранислав Јоксимовић (1878–1963) студије медицине је завршио у Бечу, а усавршавао се у Берлину. Учесник је оба светска рата, шеф санитарске службе града Београда и инспектор у Министарству народног здравља, обављао је значајне дужности у лекарским друштвима, а био је и аутор књига и стручних радова из области медицине, и одликован бројним признањима (Simonović, 2020, str. 237; Stanojević, 1928, str. 182). Хранислав је, попут друге своје браће, близак левичарским идејама, а приступио је Демократској странци чији је био кандидат за посланика на изборима након Првог светског рата. Заједно са Драгићем био је и сарадник часописа *Будућносћ*, за који су писали и Милан Ђ. Милојевић, Радован Казимировић, др Томислав Томљеновић, Тин Ујевић, Тома Живановић, Светозар Прибићевић, Владимир Ђоровић, Станислав Винавер, Сретен В. Вукосављевић (Dragović, 1956, str. 45). Чедомир Јоксимовић (1880– ?) био је инжењер текстилне технологије. У Русији је завршио студије за фабрикацију текстила. Оснивач је текстилне школе у Панчеву и Лесковцу, аутор је више књига и уџбеника. С циљем промовисања борбе српског народа против Аустроугарске, на руском језику је приредио књигу о Анексији Босне и Херцеговине (Simonović, 2020, str. 237; Petković, 2020b, str. 97). Доцније је учествовао у Октобарској револуцији, а сматра се да је, пре Драгише Васића, „први донео веродостојне извештаје“ о ситуацији у новооснованом Совјетском Савезу (Jovanović, 2008a, str. 11, 117; Jovanović, 2008b, str. 349). О томе је држао и предавања у Групи СКА (Група за социјалну и културну акцију). Ово удружење је основала група младих интелектуалаца, махом образованих у иностранству, на чијем челу је био правник и универзитетски наставник Драгољуб Јовановић (1895–1977).⁸ Група је била под снажним утицајем француских социјалиста, а залагала се за проучавање друштвених проблема и промена. С обзиром на то да се Чедомир Јоксимовић, после дужег боравка вратио из Совјетског Савеза, позван је да пред групом говори о стању у тој земљи. Његов реферат штампан је у часопису *Раг* (Jovanović, 2008c, str. 290).

Драгић Јоксимовић школовао се у Србији, а докторирао у Немачкој. Након завршеног основног школовања и правног факултета, извесно време је обављао чиновничке послове у Министарству финансија. Проучаваоцима дела Драгића Јоксимовића били су потпуно непознати подаци о његовим докторским студијама у иностранству. Притом, навођене су и нетачне чињенице: година његовог одласка у Немачку, факултет на коме је боравио, а непозната је и тема докторске дисертације. Аутори овог чланка истражили су немачке изворе и утврдили да је Драгић Јоксимо-

⁸ Драгољуб Јовановић се бавио правном социологијом. Након што је докторирао у Паризу, на Сорбони, примљен је у звање доцента на Правном факултету у Београду на катедри код Слободана Јовановића, који је изузетно ценио његову стручност. Због својих политичких опредељења хапшен је у Краљевини Југославији и након Другог светског рата.

вић на својим докторским студијама похађао предавања код угледних професора, и да је докторирао на тему земљорадничких комора. Његова докторска дисертација, нажалост, није публикована.

Након доктората, Јоксимовић се враћа у земљу. Именован је за „кмета правника“ у београдској општини, а потом се посветио адвокатури. Иако је живео у Београду, није заборавио родни крај па је изабран за председника Удружења Мораваца (1927) (*Pravda*, 1927, str. 4). Основао је у родном месту Темнићку библиотеку и читаоницу (1919) и покренуо часопис *Темнићки зборник* (1932), чији је био уредник и издавач.⁹ Драгић Јоксимовић био је и члан других удружења, попут „Традиције“, културни делатник који је сматрао да је духовни препород основа за бољитак у развоју друштва.

Иако политички активан већ у току студија, политика никада није постала његов основни позив, већ је Јоксимовић сматрао да је она само средство за промену друштва. Политика ће ипак утицати на његову каријеру и судбину. Раније него што је намеравао посветиће се адвокатури, а због својих политичких уверења завршиће свој живот у затвору. Драгић Јоксимовић је био немирног духа, бунтовни критичар политичких режима у Југославији, заступник поштовања људских права, парламентаризма и законитости. У својој странци се залагао за њену демократизацију и реорганизацију да би постала делотворнија, а упркос свом огромном труду, био је на маргинама политичког лидерства све док се након Другог светског рата није профилисао као један од водећих опозиционих критичара у комунистичкој Југославији.

Након формирања прелазне владе Шубашић–Тито, Драгић Јоксимовић је посланик у Привременој Народној скупштини Демократске Федеративне Југославије и представник опозиције у законодавном одбору. За време кратког мандата у овом парламенту, постаје огорчени противник комунистичког режима и Народног фронта. С циљем да се обузда репресија према политичким неистомишљеницима, предлаже доношење више закона међу којима се често наводи – Закон о слободи од страха.

Током своје адвокатске каријере, Драгић Јоксимовић је бранио комунисте и антикомунисте. Углед једног од најбољих адвоката у Србији пре Другог светског рата била је препорука да буде одређен као бранилац по службеној дужности на суђењу Драгољубу Михаиловићу. Међутим, начин на који је то учинио, показујући умешност у изношењу чињеница и побијајући наводе тужилаштва, није се допала режиму и то је била његова наредна грешка која ће га коштати живота. Политички прогон уследио је након што је Јосип Броз Тито, на митингу на Цетињу у јулу 1946. године, оптужио Јоксимовића да делује против нове власти. Јоксимовића прати полиција,

⁹ Разлог издавања *Темнићког зборника* био је Јоксимовићево „интересовање за локалну историју родног краја“ (Joksimović, 1932, str. 6). Његова првобитна намера је била да се сваке године објављују научни чланци из области историје, географије, геологије, етнографије и да се од тог прихода новчано помогне делатност Удружења Мораваца у Београду. Међутим, зборник је увелико сам финансирао, па су се до Другог светског рата појавила само три тома (1932, 1934. и 1936). Зборници су значајни за проучавање „моравског“ краја, подручја Шумадије и Поморавља, односно градова Јагодине, Параћина и Ћуприје, и њихове околине. Почетком овог века (од 2007. године) обновљена је идеја Д. Јоксимовића о објављивању *Темнићког зборника*, од тада под насловима *Темнићки зборник* и *Темнић – шемајски зборник*. Издавачи овог зборника су Историјски архив Крушевца и Удружење за културу и уметност „Логос“ Својново.

ускраћено му је право да се бави адвокатуром, а након монтираног процеса ухапшен је и упућен на издржавање казне затвора. Преминуо је у Казненом поправном дому Сремска Митровица 1951. године. Поступак за његову рехабилитацију покренут је 2006. године, а две године доцније Окружни суд у Београду донео је одлуку да су испуњени услови да буде рехабилитован.

Реконструкција биографије Д. Јоксимовића, на основу нових чињеница и података, критичког преиспитивања постојеће грађе, служила је ауторима овог чланка да из другачијег угла прикажу догађаје и процесе, дешифрирују „дух времена“ у раздобљу између два светска рата и првим годинама након грађанског рата. На извештај начин, Јоксимовићева судбина је парадигма страдања интелектуалаца у ауторитарним режимима на овим просторима.

ПРИЛОЗИ ЗА БИОГРАФИЈУ

Школовање у Србији и друштвене активности

Драгић Јоксимовић је основну школу завршио у родном месту (Petković, 2008, стр. 12; Petković, 2020a, стр. 72). Бачина је била једно од ретких села у Србији у којем је постојала основна школа са дугом традицијом. Школа („приватна“) у Бачини је основана 1820, а државна школа 1842. године. Гимназију је уписао 1904. године. У краткој биографији на немачком језику, коју је саставио у Берлину 7. септембра 1921,¹⁰ Јоксимовић наводи да је шест разреда гимназије завршио у Крушевцу, а преостала два у Првој државној гимназији у Београду, где је и матурирао. Студирао је на Правном факултету Универзитета у Београду у Краљевини Србији, односно Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Школовање је започео 1912/1913, а окончао 1919/1920. године. Студије је прекинуо након издијања Првог светског рата и вратио се у родно место. Окупацију је провео у родном месту, за разлику од већине браћа која се повукла са српском војском. За време Великог рата, трудио се да као чиновник са знањем немачког језика помогне у хуманитарном раду нашим заробљеницима и интернирцима у Аустроугарској и Немачкој, у оквиру Црвеног крста, али и сународницима у свом крају. Због тога је превео и књигу о обрађивању земљишта, коју је написао Јулијус Једличка (Julius Jedlitschka),¹¹ командант среза са седиштем у Бачини. Једличка, пореклом Чех, био је један од малобројних официра наклоњених окупираном становништву, о чијем боравку у Србији постоје противречна запажања, па се тврди и да је имао негативну улогу у злочинима учињеним након Топличког устанка (Petković, 2019, стр. 154). Због сарадње са Једличком, Драгић Јоксимовић је био саслушаван након рата, али су оптужбе биле одбачене.

У намери да студира права, Јоксимовић је добио премештај као чиновник у Београд. За време студија полаже испите, иако је истовремено запослен у полицији,

¹⁰ У краткој биографији састављеној за декана Универзитета у Франкфурту Јоксимовић не пропушта да напомене да је у току рата био запослен као чиновник (University Archives Frankfurt [UAF], Abt. 604, Nr 7348, Bl. 6).

¹¹ Једличка је књигу написао на основу молбе локалних Срба (Јаšović, Petković, Stojanović, 2013, стр. 139).

а затим и у Градском суду. Од 16 положених предмета, само три испита (Кривично правни поступак, Административно право и Економска политика) није положио са одличним, већ врло добрим успехом (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 3r; UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 4r). За време студија (1919–1921), Јоксимовић је неуморно радио на оснивању културних установа у свом крају. Оснивач је Темнишке библиотеке и читаонице, а прихватио се и друштвеног ангажмана да се оснује женска школа, а Бачина прогласи варошицом. Обављао је функцију секретара, а затим председника у Демократском студентском клубу од 17. децембра 1919. године (Joksimović, 2002, str. 59). Нарочито је подстицао делатност задругарског покрета у родном месту и трудио се да се у Бачини оснује „мали народни универзитет“ (Joksimović, 2002, str. 75) с циљем културног просвећивања народа и модернизације села.

Након апсолвирања на Правном факултету у Београду, Јоксимовић је 23. новембра 1920. постављен за финансијског секретара у Краљевском министарству финансија.¹² Студије је успешно окончао марта 1921, а већ тада сазрева одлука да докторира финансије у иностранству. Већ од почетка 1920. размишљао је о докторату из финансијских (правноекономских) наука, како је то написао у мемоарима из млађих дана (Joksimović, 2002, str. 63–64). Отишао је у Немачку у другој половини 1921. године, и након годину и по дана одбранио своју докторску дисертацију.

Студије и докторат у Немачкој

Будући да је био надарен студент, а да су у Србији и новооснованој држави недостајали образовани и млади људи, не чуди да је Јоксимовић одлучио да настави школовање изван земље и да је за то имао државну подршку. Како сам наводи у краткој биографији писаној у Берлину, одобрење министра финансија да узме годину дана одмора с циљем даљег усавршавања, односно студија науке о финансијама на неком немачком универзитету, добио је непосредно након дипломирања, 18. марта 1921. (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 8). У то време дужност министра обављао је Коста Кумануди, универзитетски професор административног права. Већ 6. септембра посланство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Берлину потврдило је да је превод Јоксимовићеве дипломе веран оригиналу (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 3v).

Јоксимовић најпре одлази у Берлин. Међутим, није уписан као редован студент (иматрикулиран), него је примљен као гостујући слушалац (UAF, Abt. 156, Nr 7348, Bl. 5r). То значи да му је по одобрењу ректора било дозвољено да слуша предавања, али је присуствовање сваком појединачном предавању зависило од дозволе доцента. Разлог томе вероватно треба тражити у некаквом кашњењу са предајом докумената. Наиме, одобрење ректора да Јоксимовић може слушати предавања у летњем семестру 1921. године потписано је 5. јула 1921. године (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 5r). Дакле, потпуно је нетачан податак у делу наше историографије да Јоксимовић одлази у Немачку на школовање 1922, јер је то учинио годину дана раније (*sic!*) (Cvetković, 2007, str. 90).

¹² Драгић Јоксимовић је службеник Министарства финансија, у коме је његов брат Драгољуб био начелник након Првог светског рата па све до пензионисања у марту 1921. године. Нисмо пронашли одговор, већ само претпостављамо због чега је добио одобрење за боравак у Немачкој истог дана када је његов брат Драгољуб Јоксимовић пензионисан.

На Берлинском универзитету слуша економске предмете. Међу предавачима је и чувени проф. Вернер Зомбарт (Werner Sombart) код кога је слушао предмет под називом Социјализам и социјални покрет (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 5a; UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 6a). Зомбартова књига под тим називом појавиће се у Србији већ следеће 1922. године (Sombart, 1922),¹³ иако је првобитно објављена 1896. године. Осим Зомбартових предавања, Јоксимовић у Берлину похађа часове професора Еберштата (Eberstadt), Шумахера (Schumacher), Бернхарда (Bernhard), Јастроа (Jastrow) и Вагемкана (Wagemkann) (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 5a; UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 6a). Међутим, у Берлину остаје само током летњег семестра 1921. године.

У зимском семестру 1921. Јоксимовић прелази у Франкфурт на Мајни. Према подацима на пријавном картону са Универзитета у Франкфурту, у овај град допутовао је у јесен 1921. године. Тамо је 3. новембра (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 1) уписан као редован студент (иматрикулиран) и ту проводи два семестра. Током студија становао је у пансиону Кулман у Улици Везер бр. 12. (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 1; UAF, Abt. 156, Nr 556, Bl. 15). У Франкфурту Јоксимовић слуша предмете и из области економије, политикологије и социологије. Остаје нејасно да ли је био у прилици да похађа наставу код још једног чувеног професора. У његовој студентској књижици је податак да је код проф. Опенхајмера (Oppenheimer) похађао часове вежби за напредне студенте. У то време у Франкфурту социологију и теоријску националну економију предавао је Франц Опенхајмер. Ипак, то је једино место у студентској књижици у којој се спомиње Опенхајмер. Лета 1922. године предао је на Факултету економских и друштвених наука дисертацију „Земљорадничко интересно заступништво у Немачкој са посебним освртом на организацију земљорадничких комора“ („Die landwirtschaftliche Interessenvertretung in Deutschland mit besonderer Berücksichtigung der Organisation der Landwirtschaftskammern“).¹⁴ Изјава да је сам израдио дисертацију и до сада ни на једном другом универзитету није полагао усмени докторски испит датирана је на 29. јун 1922. Тако се 15. јула 1922. факултет обратио пруском министарству за науку, уметност и народно образовање да дозволи Драгићеву промоцију, а дозвола је стигла 14. августа. После усменог испита који је имао 17. маја 1923, добио је докторску диплому (*Doctor rerum politicarum*) 22. маја 1923. године. Јоксимовићев ментор био је Паул Арнт (Paul Arndt), професор практичне националне економије. Према Протоколу са усменог испита његов рад је проф. Арнт оценио са 2³, а проф. Фоигт (Voigt) са 3, док је општа оцена била 3 (UAF, Abt. 156, Nr 556, Bl. 2r), дакле на скали од 6 до 1 – задовољавајуће.

Преостаје одговор на питање због чега је Јоксимовић изабрао ову тему доктората. Претпоставка је да је на избор теме могло утицати његово сеоско порекло. Таква хипотеза добија посебну тежину уколико се има у виду да је једна од Јоксимовићевих преокупација била унапређење положаја села и земљорадника, да је био веома везан за Бачину и за крај из кога је потекао. Из *Дневника* сазнајемо за његове активности у вези са оснивањем и радом библиотеке у Бачини, као и за његово залагање да Бачина

¹³ Прво издање књиге на немачком језику објављено је 1896. године (*Sozialismus und soziale Bewegung*, 1896), али нисмо наишли на доказе који би нас упутили на то да је Драгић Јоксимовић препоручио превод овог дела на српски језик.

¹⁴ Примерак доктората чува се у Универзитетској библиотеци у Франкфурту.

добије статус варошице. На наведени закључак упућује и Јоксимовићев однос са Једличком, превод његовог текста о земљорадњи на српски, као и његов остали друштвени ангажман. Стога је сасвим умесно претпоставити да је Јоксимовић у Немачку отишао с намером да проучи тамошњу праксу са професионалним удруживањем пољопривредника с циљем боље одбране њихових интереса. Желео је да ова искуства пренесе и у своју земљу. Тако у уводном делу доктората Јоксимовић пише да Немачка „тренутно по питању организације земљорадње и земљорадничког професионалног staleжа може служити за узор свим културним народима“ (Joksimović, 1923, str. 2).

У последњој реченици у закључку дисертације Јоксимовић понавља да активност и организација немачких земљорадничких комора могу служити као пример не само оним земљама које немају земљорадничке коморе, а што је случај и са отаџбином аутора дисертације, него и у оним државама у којима земљорадничке коморе већ дуго постоје (Joksimović, 1923, str. 161). Такође доказује да је оснивање земљорадничких комора у Прусској било неопходно, те да су се коморе показале успешније од удружења пољопривредника. У поређењу са пољопривредним удружењима Јоксимовић оснивање комора оцењује као несумњив корак напред. Тако наводи да оснивање комора значи „почетак нове епохе у развоју немачке пољопривреде“ (Joksimović, 1923, str. 160). Немачке земљорадничке коморе су се према његовој оцени потпуно доказале у пракси и испуниле наде које су у њих полагане (Joksimović, 1923, str. 161).

Јоксимовићево истраживање о земљорадничким коморама треба тумачити и у контексту значаја задругарског покрета у оновременој Србији. Михаило Аврамовић, оснивач прве земљорадничке задруге у Србији (заједно са Владимиром Љотићем – село Враново код Смедерева) и управник Главног савеза српских земљорадничких задруга, такође је проучавао земљорадничко задругарство у Немачкој. Аврамовић је 1919. основао Савез земљорадника, а још пре Првог светског рата објављивао је радове на тему задругарства. Из *Дневника* сазнајемо да је и Јоксимовић био активан у задругарском покрету, али и да је настојао да се покрет модернизује и реформише. С тим у вези, у својој докторској дисертацији развија једну од кључних идеја и предлаже да се земљораднички покрет осавремени успостављањем одговарајућих комора по узору на немачки модел, односно да су се коморе показале успешније у заштити земљорадничких интереса него што је то био случај са удружењима. Према Јоксимовићевом схватању оснивање оваквих комора био би корак напред у земљорадничком покрету. За разлику од удружења пољопривредника, коморе су корпоративне организације професионалног staleжа, истовремено саветодавни и извршни орган владе, дакле нешто сасвим другачије од задруга које су до тада постојале у Србији. Коморе су заступник и представник одређеног професионалног staleжа као целине. Другим речима, оне су јавноправне установе, формирају се законом, представљају принудне установе за све чланове професионалног staleжа на који се односе и имају право опорезивања над њима, те имају својство државне власти.

Јоксимовић је лично полагао велике наде у организовање професионалних staleжа на основи привредних интереса, односно сматрао је да је неумитно такво организовање. При томе треба имати на уму да су идеје о оснивању земљорадничких комора у Србији постојале и пре Јоксимовићевог одласка у Немачку. На њих наилазимо у програму Српске народне сељачке слоге Милосава Куртовића из 1907.

године. У програму ове политичке странке тражи се преустројавање Пољопривредног савета, те да се „законом заведу *Пољопривредне Коморе и Пољопривредни Синдикати*, којима би главни циљ био: проучавање и заштићивање земљорадничких интереса и унапређивање свију грана пољопривреде“ (Krestić & Ljušić, 1991, str. 350). Осим тога, ове идеје о потреби оснивања пољопривредних комора, као једног од модела заштите пољопривредника, изнова су добиле подршку широм Европе, након завршетка Првог светског рата. У том погледу ни Краљевина СХС није представљала изузетак. Расправа о овом проблему своје место налази и у дебатама приликом доношења Видовданског устава (Pavlović, 2022, str. 219–220) и конституционализацији одредбе о „националном задругарству“ (члан 29, Jovanović, 1995, str. 527).

Не може се у потпуности одбацити ни теза да је избор теме доктората делимично био условљен и Јоксимовићевим политичким назорима. Као што је речено, Јоксимовић је био члан Самосталне радикалне странке, односно Демократске странке која се приближавала идејама ондашње европске левице. Такође, у време његовог студирања у Немачкој идеје интересног заступништва популарне су и међу десничарима и међу левичарима. Оне су свој одјек нашле и у левичарским политичким организацијама и удружењима у Краљевини СХС.

У сваком случају чињеница је да је Јоксимовићева тема дисертације у ширем смислу била актуелна у Србији пре, али и после његовог боравка у Немачкој, те да је организација земљорадника будила интерес левичара и десничара. Та тема није изгубила на важности ни након Драгићевог повратка из Немачке. Само по себи се разуме да су различите групе у складу са својим идеолошким назорима имале другачија очекивања од земљорадничких организација и генерално од удруживања на професионалној основи.

У целини посматрано Јоксимовићева дисертација представља коректан школски рад од 161 странице, састављен од уводника, 14 поглавља и закључка. У уводном делу Јоксимовић даје кратку историју земљорадничког организовања на немачком простору, као и потребне статистичке податке о повесном стању пољопривреде. У првом поглављу описане су различите организације које су се бавиле заштитом земљорадничких интереса у немачким земљама пре оснивања земаљских земљорадничких комора у Пруској 1894. године. У другом поглављу обрадио је активности пољопривредних удружења, док се треће поглавље односи на повест пруског закона о земљорадничким коморама. Јоксимовић истиче да је оснивање комора било чедо политичких околности, односно невоље да је до оснивања комора дошло у време када је немачка пољопривреда патила под ударима иностране конкуренције (Joksimović, 1923, str. 49). Након тога, у четвртном поглављу Јоксимовић се детаљно бави разлозима који су навели владу да оснује земљорадничке коморе у Пруској. Он наглашава да је влада била свесна чињенице да стварање комора не може представљати једину меру за спасавање пољопривреде, као и тога да коморе у кратком времену не могу остварити огромне резултате. Напротив, оне су виђене као „први и нужни корак“ за којим би требало да следе и остали. У следећем, петом поглављу, Јоксимовић детаљно разматра организацију земљорадничких комора, посвећујући посебну пажњу њиховим задацима, оснивању, саставу и активностима, изборима (према закону из 1894, као и према изменама из 1920), приходима, те државном надзору. Писао је и о оснивању комора

у јужној Немачкој (покрајинама Баден, Виртенберг и у Баварској), где је до формирања комора дошло после њиховог оснивања у Пруској. Шесто поглавље односи се на структуру комора према закону од 1894, односно из 1920, где Јоксимовић закључује да су према старијем закону коморе у првом реду више заступале интересе великих, него средњих и малих поседника, док се каснијим законом ситуација променила у корист средњих и малих поседника. Положај службеника земљорадничких комора обрађен је у седмом поглављу, а у осмом питање финансирања комора. Девето поглавље бави се организацијом посебних шумарских, риболовачких и вртларских комора, да би у оквиру десетог поглавља разрадио питање извршних органа унутар комора. Јоксимовић у следећем поглављу пише о пруској Главној земљорадничкој комори, док се у поглављу 12 бави земљорадничком комором читавог Рајха, а оснивању комора у појединачним немачким земљама и градовима у тринаестом делу. Последње, четрнаесто поглавље детаљно се бави активностима земљорадничких комора, односно јединицама које се баве посебним питањима, након чега следи закључак.

Укратко речено, Јоксимовић ниједно питање у вези са циљевима, оснивањем, организацијом, радом и развојем земљорадничких комора није оставио недотакнуто. Једнако не може бити сумње ни у његову јасно истакнуту позитивну оцену организовања земљорадничких комора у Немачкој.

ЗАКЉУЧАК

Двадесети век је доба великог страдања српског народа. У овом столећу, српски народ учествује у пет ратова – два светска рата и три рата са локалним или регионалним карактером. Често прецењујући своју снагу и реалне прилике, српски народ није се узтезао да се судара са геополитичким дивовима, највећим империјама, царствима и политичким блоковима. Цена коју је платио, зарад своје слободе, била је врло висока. На пример, након Великог рата утврђено је да је Краљевина Србија изгубила више од четвртине становништва, при чему се процене крећу од нешто више од милион до 1.247.000 становника. Након рата остало је и бројно трауматизовано становништво и око 300.000 инвалида и рањеника. Земља је драматично осиромашена, јер је нестало и најмање две петине њеног националног богатства (Dimić, 2019, str. XII). С друге стране, тешки губици су настајали и услед политичких неприлика, идеолошких и политичких сукоба где су нестајале најумније главе и најталентованији изданци српског рода. Један од таквих, скоро неприметан и заборављен, био је Драгић Јоксимовић, адвокат, политичар и културни делатник. С циљем обнављања историјског сећања, у овом тексту је подсећање на важне догађаје из његовог живота и каријере, али и изношење нових и непознатих података у вези са образовањем и докторатом који је одбранио у Немачкој. Аутори су, за потребе овог чланка, истражили архиву Универзитета у Франкфурту на Мајни и упознали се са текстом његовог доктората.¹⁵

Јоксимовић је у свом докторату одабрао тадашњу актуелну и мултидисциплинарну тему. Определио се за земљорадничке коморе, које су постојале у Немачкој

¹⁵ Посебну захвалност дугујемо колегама Маријани Грабовац и Виктору Коласу из Архива који су нам пружили значајну помоћ у прибављању докумената.

као облик професионалног удруживања сталежа. Желео је да утиче, како се то каже у савременом говору, на реформу јавне политике у области професионалног управљања и представљања, али и нових институционалних модела у функционисању привредног и политичког система. Због тога је његова дисертација имала и мултидисциплинарни карактер, јер обухвата области права, политике и економије. Превод наслова његове дисертације је гласио: Заступање пољопривредних интереса с посебним освртом на организацију пољопривредних комора. Јоксимовић је дошао до закључка да су коморе, за разлику од задруга – удружења пољопривредника, корпоративне организације професионалног сталежа, истовремено саветодавни и извршни орган владе. Дакле, оне имају другачију правну природу од задруга које су до тада постојале у Србији. Коморе нису биле засноване на уговорима приватног права, већ су основане законом, и по том основу имају јавноправни карактер и обављају послове од јавног интереса. Другим речима, оне су јавноправне установе и нису добровољне организације својих чланова. Коморе су биле заступник и представник одређеног професионалног сталежа као целине.

Јоксимовић је лично полагао велике наде у организовање професионалних сталежа на основи привредних интереса, односно сматрао је да је неумитно такво организовање. При томе, у Србији нису биле непознате идеје о оснивању земљорадничких комора и пре Јоксимовићевог истраживања. По свему судећи, ипак овај Јоксимовићев рад није добио одговарајућу пажњу у Србији, а његова каријера је кренула у другом правцу.

Dušan J. Dostanić¹
Mijodrag D. Radojević²
Institute for Political Studies
Belgrade (Serbia)

NEW CONTRIBUTIONS TO THE BIOGRAPHY OF DRAGIĆ JOKSIMOVIĆ

(Translation *In Extenso*)

Abstract: Dragić Joksimović (1893–1951) was a jurist and politician, MP, and cultural activist. He is known in the professional community as the defence lawyer at the trial of General Dragoljub Mihailović. After the end of this trial, Joksimović was ostracized by the communists. After he lost his civil rights and was banned from practising law, his suffering continued with imprisonment, ending in the Sremska Mitrovica Penitentiary. Joksimović was rehabilitated by a court decision in 2008. Since 2020, the Serbian Bar Association has established the “Dragić Joksimović” Charter, with the intention of granting this recognition to strengthen trust in the professional and ethical performance of legal representation.

The authors of this article, based on new sources, present newly discovered data from the biography of Dragić Joksimović, especially about his family and education in Germany, supplementing and correcting the facts used so far. Joksimović received his doctorate on the topic of agricultural chambers, which was an important topic in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes at the time. In the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, professional organization, especially among farmers and workers, was the subject of theoretical and political debates. The research provides a more faithful picture of Joksimović’s character and work than that previously known to the professional public. Dragić Joksimović’s life and career took place in the turbulent times of the first half of the 20th century, in the period of the political crisis in Yugoslavia between the two world wars, the arrival of the “new era” of idiocratic dictatorship and single-mindedness. Joksimović’s paradigmatic fate is a reminder of the tragedy of the transformation of Serbian society and the suffering of a large part of the domestic intelligentsia after the victory of the communist revolution.

Keywords: law, politics, agricultural cooperatives, agricultural chambers, democracy, dictatorship

¹ dusan_dostanic@yahoo.co.uk; <https://orcid.org/0000-0003-1602-8684>

² miodrag.radojevic@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1104-9219>

“Fear of freedom and freedom
from fear are inseparable.”

Dragić Joksimović³

INTRODUCTION

On 18th July 1893, in the vicinity of the small town called Varvarin, in the region known as Temnić (Donji Levač) in the Morava Valley, Dragić Joksimović was born – a Serbian jurist and politician, known as the defence lawyer at the trial of General Dragoljub Mihailović.⁴ Dragić Joksimović came from a modest but esteemed family of merchant Milić Joksimović. The family nurtured respect for moral principles and upbringing, while believing that education played one of the key roles in an individual’s spiritual development. That is why almost all his brothers had a university degree, versatile education and talents, interested in writing professional books and in social engagement, while at the same time advocating the ideals of national and cultural revival.⁵ The Joksimović family, modest and honest, did not scramble for government positions and sinecures, but worked hard trying to contribute to the progress of their people.

It is little known that the Joksimović family belonged to the educated elite which played an important role in Serbian politics and society, particularly in the period between the two wars. Dragoljub, Marisav and Dragić were jurists, Hranislav was a doctor⁶ and Čedomir was an engineer. Dragoljub M. Joksimović (1872–1956), the judge and lawyer in the Ministry of Finance, teacher at the Civil Academy, wrote a number of professional books, while as an expert for legal and financial matters, he was a member of the Serbia delegation at the Peace Conference in Paris (1919–1920)⁷ and also awarded by the White Eagle Medal and the highest French award – the Legion of Honour. Dragoljub was politically active until his

³ This thought by Dragić Joksimović was published in the magazine *Hedgehog (Jež)*, in the column Thoughts of great men (p. 3), on 13th October 1945, when it was already certain that the campaign of his discrediting was in store. Several days later, on 20th October 1945, the same magazine (on p. 5) paraphrased Joksimović’s words in an ironic tone: “I will not celebrate the Liberation Day of Belgrade on 20th October because I have not been liberated from fear of freedom”. In the following issues, the sting of the regime’s satirists was direct and this magazine (No. 331 of 3rd November 1945, p. 3) wrote: “Famous lawmaker, Dragić Joksimović, PhD, as persistently claimed in *Toplica*, got a second-hand Šumadija suit and had his peasant shoes shod. He is believed to set out to the interior of the country in case he manages to overcome his fear of the people in Toplica.”

⁴ The village on the slopes of Juhor Mountain was most probably named after the shepherd settlements (*bačija* or *katun*) which used to be situated there. Nowadays Bačina has only several hundred inhabitants, while this region, with one of the oldest schools in Serbia, gave a large number of educated and respectable citizens.

⁵ Svetislav Joksimović, the oldest brother, stayed in the village and was a merchant, inheriting his father’s business.

⁶ In the old 1928 book of famous persons in Yugoslavia, the data about Dragoljub, Hranislav and Dragić are on the same page (see: *Who is who*, 1928, p. 57).

⁷ It was Kosta Stojanović, Minister in Ljuba Davidović’s cabinet and university professor, mathematician and economist, who insisted that Dragoljub Joksimović should be a member of the Serbian delegation (Mitrović, 1969, pp. 33–35; Krstić, 2018, pp. 117–118, 147).

retirement after the Great War. As an outstanding member of the National Radical Party and later of the Independent Radical Party and an MP, he promoted the ideas of the South Slav unification and radical democracy with the aim of resolving the social question, primarily the position of peasants and workers. The least information is available about Marisav Joksimović; we doubt that he was actively engaged in politics because there are no detailed biographical data about him, apart from the fact that he was the president of the court in Kratovo (in today's North Macedonia) (Simonović, 2020, p. 182). Hranislav Joksimović (1878–1963) completed his studies of medicine in Vienna and his specialization in Berlin. The participant of both world wars, head of the Medical Service of the City of Belgrade and inspector in the Ministry of National Health, he performed important duties in medical societies, wrote books and professional papers from the field of medicine, and received numerous awards (Simonović, 2020, p. 237; Stanojević, 1928, p. 182). Like his brothers, Hranislav was also close to leftist ideas and joined the Democratic Party the candidate of which he was in the MP election after the First World War. Together with Dragić, he was also an associate of the journal *Future (Budućnost)*, the contributors of which included Milan D. Milojević, Radovan Kazimirović, Tomislav Tomljenović, PhD, Tin Ujević, Toma Živano-
vić, Svetozar Pribičević, Vladimir Ćorović, Stanislav Vinaver, and Sreten V. Vukosavljević (Dragović, 1956, p. 45). Čedomir Joksimović (1880–?) was an engineer of textile technology. He completed his studies for textile fabrication in Russia. He founded the Textile Schools in Pančevo and Leskovac and authored a number of books and textbooks. In order to promote the struggle of the Serbian people against Austria-Hungary, he prepared a book about the Annexation of Bosnia and Herzegovina in the Russian language (Simonović, 2020, p. 237; Petković, 2020b, p. 97). He also participated in the October Revolution and it is believed that “he was the first to bring valid reports” about the situation in the newly-established Soviet Union, even before Dragiša Vasić (Jovanović, 2008a, p. 11, 117; Jovanović, 2008b, p. 349). He delivered lectures about it in the Group for Social and Cultural Action. This association was founded by a group of young intellectuals, mostly educated abroad, and was led by jurist and university professor Dragoljub Jovanović (1895–1977).⁸ The group was strongly influenced by French socialists and advocated the research of social problems and changes. Having in mind that Čedomir Joksimović returned after his long stay in the Soviet Union, he was invited by the group to speak about the situation in that country. His report was published in the journal *Labour (Rad)* (Jovanović, 2008c, p. 290).

Dragić Joksimović was schooled in Serbia and received his doctoral degree in Germany. After his secondary school education and the graduation from the Faculty of Law, he worked as a clerk in the Ministry of Finance for a period of time. The researchers of Dragić Joksimović's work were completely unfamiliar with the data about his doctoral studies abroad. Moreover, some inaccurate information was listed: the year of his departure to Germany, the faculty he attended as well as the topic of his doctoral dissertation. The authors of this paper explored the German sources and found out that during his doctoral studies Dragić Joksimović attended the lectures of eminent professors and that agricultural

⁸ Dragoljub Jovanović dealt with sociology. After obtaining his doctoral degree at Sorbonne, in Paris, he was appointed Assistant Professor at the Faculty of Law in Belgrade, in the Department chaired by Slobodan Jovanović, who extremely appreciated his professionalism. Because of his political orientation, he was arrested both in the Kingdom of Yugoslavia and after the Second World War.

chambers were the topic of his doctoral dissertation. Unfortunately, his doctoral dissertation has never been published.

After the dissertation, Joksimović returned to his home country. He was appointed “serf jurist” in the Municipality of Belgrade, and then began his legal practice. Although he lived in Belgrade, he never forgot his hometown and became the president of the Association of Morava People in 1927 (*Pravda*, 1927, p. 4). In his birthplace he founded Temnić Library and reading room (1919) and initiated the journal *Temnić Collection* (1932), and was both its editor and publisher.⁹ Dragić Joksimović was also a member of other associations, such as “Tradition”, a cultural activist who believed that spiritual revival was the basis for improvement in the development of society.

Although already politically active during his studies, politics never became his main vocation; namely, Joksimović thought that politics was solely an instrument for changing society. However, politics affected his career and fate. Earlier than intended, he took up lawyer practice and because of his political beliefs he died in prison. Dragić Joksimović was a restless spirit, a rebellious critic of the political regimes in Yugoslavia, an advocate of respecting human rights, parliamentarism and legality. In his party, he promoted its democratization and reorganization in order to be more efficient and, despite his huge efforts, he was on the margins of the political leadership until after the Second World War, and his turning into one of the leading critics in communist Yugoslavia.

After the formation of the interim government Šubašić–Tito, Dragić Joksimović was an MP in the temporary National Assembly of the Democratic Federal Yugoslavia and a representative of the opposition in the legislation committee. During his short mandate in this parliament, he became a bitter opponent of the communist regime and the National Front. In order to restrain repression against political dissenters, he proposed the enactment of several laws, among which the Law on Freedom from Fear was most frequently mentioned.

During his legal practice, Dragić Joksimović defended both communists and anti-communists. His reputation of one of the best lawyers in Serbia before the Second World War was a recommendation for his becoming an *ex officio* defence lawyer at the trial of Dragoljub Mihailović. However, the way in which he did it, showing his skill in presenting facts and denying the claims of the prosecution, did not appeal to the regime and that was his next mistake that cost him his life. His political persecution followed after Josip Broz Tito, at the meeting in Cetinje, in July 1946, accused Joksimović of acting against the new authorities. Joksimović was followed by the police, he was deprived of the right to have legal practice, and after the staged trial, he was arrested and sentenced to prison. He died in the

⁹ The reason for the publication of *Temnić Collection* was Joksimović’s “interest in the local history of his hometown” (Joksimović, 1932, p. 6). His initial intention was to publish scientific articles from the fields of history, geography, geology and ethnography on an annual basis, and to use the earnings to finance the activities of the Association of Morava People in Belgrade. However, the Collection was mostly self-financed and until the Second World War only three volumes had been published (in 1932, 1934 and 1936). Collections are significant for the exploration of the “Morava” region, Šumadija and the Morava Valley, that is, the towns of Jagodina, Paraćin and Čuprija and their surroundings. At the beginning of this century (as of 2007) D. Joksimović’s idea was revived about the publication of *Temnić Collection*, re-named into *Temnić Collection and Temnić – thematic collection*. Its publishers are the Historical Archives of Kruševac and the Association for Culture and Art “Logos” from Svojnovo.

Sremska Mitrovica Penitentiary in 1951. His rehabilitation proceedings were initiated in 2006 and two years later the District Court in Belgrade decided that the conditions were fulfilled for his rehabilitation.

The reconstruction of D. Joksimović's biography, based on the new facts and data, critical re-examination of the existing material, served the authors of this article to show the events and trials from a different perspective, to decode the "spirit of the time" in the interwar period and in the first years following the civil war. In a way, Joksimović's fate is a paradigm of intellectuals' suffering in authoritarian regimes in these territories.

CONTRIBUTIONS TO THE BIOGRAPHY

Schooling in Serbia and social activities

Dragić Joksimović finished primary school in his birthplace (Petković, 2008, p. 12; Petković, 2020a, p. 72). Bačina was one of the few villages in Serbia that had a primary school with a long tradition. The school ("private") in Bačina was founded in 1820, while the state-run school was founded in 1842. He enrolled in grammar school in 1904. In his short biography in German, compiled in Berlin on 7th September 1921,¹⁰ Joksimović states that he attended six years in the Grammar School in Kruševac, and the remaining two in the First State Grammar School in Belgrade. He studied at the Faculty of Law, the University of Belgrade, in the Kingdom of Serbia, i.e., the Kingdom of Serb, Croats and Slovenes. He began his university studies in 1912/1913 and completed them in 1919/1920. He suspended his studies after the outbreak of the First World War and returned to his hometown. During the occupation he lived in his hometown, unlike his brothers who withdrew with the Serbian army. During the Great War, as a clerk with the knowledge of German, he did his best to help in the humanitarian work with our prisoners-of-war and internees in Austria-Hungary and Germany, within the Red Cross, but also his compatriots in his home region. That is why he translated the book about tillage by Julius Jedlitschka,¹¹ the head of the county with the seat in Bačina. Jedlitschka, a Czech by origin, was one of the few officers who favoured the occupied population; there are contradictory observations about his stay in Serbia, even claims that he had a negative role in the crimes committed after the Toplica Uprising (Petković, 2019, p. 154). Because of his cooperation with Jedlitschka, Dragić Joksimović was interrogated after the war, but the charges were dropped.

Because he intended to study law, Joksimović was transferred to a clerical position in Belgrade. During his studies he passed examinations while at the same time working in the police and then in the City Court. Out of 16 subjects, he passed most examinations with flying colours and only in three of them (Criminal Procedure, Administrative Law and Economic Policy) his grade was "very good" and not "excellent" (UAF, Abt. 604, Nr

¹⁰ In the short biography compiled for the Dean of the University of Frankfurt, Joksimović does not omit mentioning that during the war he worked as a clerk (University Archives Frankfurt [UAF], Abt. 604, Nr 7348, Bl. 6).

¹¹ Jedlitschka wrote the book at the invitation of local Serbs (Jašović, Petković, Stojanović, 2013, p. 139).

7348, Bl. 3r; UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 4r). During his studies (1919–1921), Joksimović tirelessly worked on the foundation of cultural institutions in his hometown. He was the founder of Temnić Library and reading room and also strived for the foundation of the girls' school and for Bačina getting the status of a small town. He was the secretary and then the president in the Democratic Students' Club as of 17th December 1919 (Joksimović, 2002, p. 59). In particular he encouraged the activities of the cooperative movement in his home town, striving for the foundation of "a small people's university" in Bačina (Joksimović, 2002, p. 75) with the aim of cultural enlightenment of the people and village modernization.

On 23rd November 1920, after his final year at the Faculty of Law in Belgrade, Joksimović was appointed financial secretary in the Royal Ministry of Finance.¹² He graduated in March 1921 and that was the time when he decided to get a doctoral degree in finance abroad. At the very beginning of 1920 he considered doing his PhD in financial (legal-economic) sciences, as he wrote in the memoirs from his youth (Joksimović, 2002, pp. 63–64). He went to Germany in the second half of 1921 and, after a year and a half, he presented his doctoral dissertation.

Studies and doctoral dissertation in Germany

Since he was a gifted student and that Serbia and the newly-established state lacked educated young people, it is small wonder that Joksimović decided to continue his schooling abroad and that he was supported by the government in it. As he states in his short biography written in Berlin, he received the approval of the Minister of Finance to take a year off for further specialization, i.e., for studying finance science at a German university, immediately after his graduation on 18th March 1921. (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 8). At that time, the Minister of Finance was Kosta Kumanudi, university professor teaching Administrative Law. On 6th September, the consulate of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Berlin confirmed that the translation of Joksimović's university certificate was true to the original (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 3v).

Joksimović first went to Berlin. However, he was not enrolled as a full-time student (matriculated), but was accepted as a guest attendant (UAF, Abt. 156, Nr 7348, Bl. 5r). It means that, with the rector's approval, he was allowed to attend lectures, but he had to ask the assistant professor to attend individual lectures. The reason for it should probably be sought in the delay in submitting the documents. Namely, the rector's approval of Joksimović's attendance in lectures in the summer semester of 1921 was signed on 5th July 1921 (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 5r). Therefore, the information in part of our historiography about Joksimović departed to Germany for studies in 1922 is completely inaccurate because he did it one year earlier (*sic!*) (Cvetković, 2007, p. 90).

At the University of Berlin, he attended economic subjects. One of the lecturers was famous Professor Werner Sombart who taught the subject Socialism and Social Movement

¹² Dragić Joksimović was a clerk in the Ministry of Finance where his brother Dragoljub was the head after the First World War until his retirement in March 1921. We have not found an answer, so we can only presume why his stay in Germany was approved on the same day when his brother Dragoljub Joksimović became a pensioner.

(UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 5a; UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 6a). Sombart's eponymous book was published in Serbia the following year, in 1922 (Sombart, 1922),¹³ whereas it had been originally published in 1896. In Berlin, apart from Sombart's lectures, Joksimović also attended the classes of Professors Eberstadt, Schumacher, Bernhard, Jastrow and Wagemkann (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 5a; UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 6a). However, he stayed in Berlin only during the summer semester of 1921.

In the winter semester of 1921 Joksimović moved to Frankfurt am Mein. According to the information in his application form at the University in Frankfurt, he arrived in this town in autumn 1921. On 3rd November (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 1) he was enrolled as a full-time student (matriculated) and he spent two semesters there. During his studies, he lived in the boarding house Kulmann in Weser Strasse No. 12 (UAF, Abt. 604, Nr 7348, Bl. 1; UAF, Abt. 156, Nr 556, Bl. 15). In Frankfurt, Joksimović also attended the lectures from the fields of economics, political science and sociology. It remains unclear whether he had the opportunity to attend the lectures of yet another famous professor. In his student file, there is information that he attended the advanced practice classes of Professor Oppenheimer. At that time, in Frankfurt, sociology and theory of national economics were taught by Franz Oppenheimer. However, Oppenheimer's name is mentioned only in Joksimović's student file. In summer 1922 he submitted his dissertation "Agricultural interest representation in Germany with special reference to the organization of agricultural chambers" to the Faculty of Economics and Social Sciences ("Die landwirtschaftliche Interessenvertretung in Deutschland mit besonderer Berücksichtigung der Organisation der Landwirtschaftskammern").¹⁴ The statement that he wrote his dissertation on his own and that he had not taken the oral doctoral dissertation at any other university is dated 29th June 1922. Then, on 15th July 1922, this faculty addressed the Prussian Ministry of Science, Art and People's Education asking to permit Dragić's promotion, and the permission was issued on 14th August. After the spoken part of the exam taken on 17th May 1923, he received the doctoral certificate (*Doctor rerum politicarum*) on 22nd May 1923. Joksimović's mentor was Paul Arndt, professor of Practical National Economy. According to the protocol from the oral examination, the dissertation was graded 2³ by Professor Arndt, 3 by Professor Voigt, with the general grade 3 (UAF, Abt. 156, Nr 556, Bl. 2r) or, satisfactory on the scale from 6 to 1.

It remains to answer the question why Joksimović chose this topic for his doctoral thesis. The choice of the topic may have been influenced by his village origin. This hypothesis gains weight particularly having in mind that one of Joksimović's preoccupations was the improvement of the status of the village and farmers, and that he was extremely attached to Bačina and the region in which he was born. From the *Journal* we learn about his activities regarding the foundation and work of the library in Bačina, as well as about his efforts in Bačina obtaining the status of a small town. The aforementioned conclusion is supported by Joksimović's ties with Jedlitschka, the translation of his text about tillage into Serbian, as well as his other social engagements. That is why it is quite acceptable to assume that Joksimović went to Germany with the intention of studying the practice with professional

¹³ The first edition of the book in German was published in 1896 (*Sozialismus und soziale Bewegung*, 1896), but we have found no proof that Dragić Joksimović originally recommended the translation of this work into Serbian.

¹⁴ A copy of the doctoral dissertation is kept in the University Library in Frankfurt.

association of farmers for the purpose of better protection of their interests. He wanted to bring these experiences to his homeland. Therefore, in the introductory part of his thesis, Joksimović writes that Germany “by the organization of tillage and the tillage professional class, may serve as a model to all cultural nations” (Joksimović, 1923, p. 2).

In the last sentence of his conclusion in the dissertation, Joksimović repeats that the activities and organization of German agricultural chambers may serve as an example not only to those countries without agricultural chambers, as was the case with the fatherland of the author of the dissertation, but also in those countries where agricultural chambers had existed for a long time (Joksimović, 1923, p. 161). Moreover, he proves that the foundation of agricultural chambers in Prussia was indispensable and that the chambers were more successful than agricultural associations. In comparison to agricultural associations, Joksimović finds the establishment of the chambers an indisputable step forward. Namely, he says that the establishment of the chambers marks “the beginning of a new epoch in the development of German agriculture” (Joksimović, 1923, p. 160). In his opinion, German agricultural chambers proved their worth fully in practice and fulfilled the hopes placed in them (Joksimović, 1923, p. 161).

Joksimović’s research into agricultural chambers should also be interpreted in the context of the importance of the cooperative movement in Serbia at that time. Mihailo Avramović, the founder of the first agricultural cooperative in Serbia (together with Vladimir Ljotić, in the village of Vranovo near Smederevo) and the head of the Main Union of Serbian Agricultural Cooperatives, also researched agricultural cooperatives in Germany. In 1919, Avramović founded the Union of Farmers, while he had published the papers with the topic of cooperatives even before the First World War. From the *Journal* we also learn that Joksimović was active in the cooperative movement, as well as that he tried to modernize and reform the movement. In that respect, in his doctoral dissertation he develops one of the key ideas and proposes the modernization of the agricultural movement by establishing adequate chambers after the German model, because the chambers had proved to be more successful in the protection of agricultural interests that was the case with associations. According to Joksimović, the foundation of chambers like these would be a step forward in the agricultural movement. In contrast to agricultural associations, chambers are corporate organizations of the professional class and simultaneously an advisory and executive body of the government, or something completely different from the cooperatives previously existing in Serbia. Chambers are a representative and advocate of a professional class as a whole. In other words, they are legal and public institutions, formed by law and constituting compulsory institutions for all members of the professional class to which they relate and have the right to tax them, and have the status of state authority.

Joksimović himself placed high hopes in the organization of professional classes based on economic interests, i.e., he believed that such organization was inevitable. Moreover, it should be taken into account that the ideas about the foundation of agricultural chambers in Serbia had existed before Joksimović’s departure to Germany. We can find them in the program of Milosav Kurtović’s Serbian National Peasants’ Unity from 1907. The program of this political party calls for the reorganization of the Agricultural Council and “the law prescribing agricultural chambers and agricultural unions whose main goal would be: exploring and protecting agricultural interests and advancement of all branches

of agriculture” (Krestić & Ljušić, 1991, p. 350). In addition, these ideas about the need for establishing agricultural chambers as one of the models of protecting farmers, were once again supported throughout Europe after the First World War. The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was no exception in that respect. The discussion about this issue is also encountered in the debates on the occasion of the Vidovdan Constitution (Pavlović, 2022, pp. 219–220) and constitutionalizing the provision about “national cooperatives” (Article 29, Jovanović, 1995, p. 527).

We cannot reject the thesis that the choice of the topic of the doctoral thesis was partly influenced by Joksimović’s political views. As it has already been said, Joksimović was a member of the Independent Radical Party, or the Democratic Party which came close to the ideas of the European left wing of the time. Moreover, during his studies in Germany, the ideas of interest representation were popular both among the right and the left wings. They also found their echo in the left-oriented political organizations and associations in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

In any case, it is a fact that Joksimović’s topic of the doctoral dissertation was in broader terms current in Serbia both before and after his stay in Germany, and that organizing farmers raised interest of both left and right wings. This topic did not lose its importance even after Dragić’s return from Germany. It goes without saying that different groups, in accordance with their ideological views, had different expectations from agricultural organizations and from professional associations in general.

On the whole, Joksimović’s dissertation is a solid school assignment on 161 pages, composed of the introduction, 14 chapters and the conclusion. In the introductory part, Joksimović gives a short history of agricultural organization in the German territory, as well as necessary statistical data about the historical conditions of agriculture. In chapter one he describes different organizations addressing the protection of agricultural interests in German territories before the foundation of national agricultural chambers in Prussia in 1894. In chapter two he addresses the activities of agricultural associations, while chapter three refers to the history of the Prussian law on agricultural chambers. Joksimović emphasizes that the foundation of the chambers was the result of political circumstances or the trouble that the chambers were founded at the time when German economy suffered the blows of foreign competition (Joksimović, 1923, p. 49). Afterwards, in chapter four, Joksimović deals in detail with the reasons driving the government to establish agricultural chambers in Prussia. He points out that the government was aware of the fact that the foundation of chambers could not be a single measure of rescuing agriculture, as well as that chambers could not achieve great results in a short period of time. On the contrary, they were seen as “the first chambers and a necessary step” which should be followed by others. In chapter five, Joksimović considers in detail the organization of agricultural chambers, dedicating special attention to their tasks, foundation, composition and activities, appointment (according to the law from 1894 and its amendments from 1920), income and governmental supervision. He also wrote about the foundation of the chambers in South Germany (the regions of Baden, Württemberg and Bavaria), where the chambers were established after those in Prussia. Chapter six refers to the chamber structure according to the laws from 1894 and 1920, where Joksimović concludes that, according to the former law, chambers primarily advocated the interests of large landowners, and not of medium-sized and small

ones, whereas the situation changed in the latter law in favour of medium-sized and small landowners. The position of clerks of agricultural chambers is addressed in chapter seven, and the question of financing chambers in chapter eight. Chapter nine deals with the organization of special forestry, fishing and gardening chambers, while in chapter ten he elaborates on the issue of executive bodies within the chambers. In the following chapter Joksimović writes about Prussia's Main Agricultural Chamber, while in chapter twelve he deals with the agricultural chamber of the entire Reich and, in chapter thirteen, with the foundation of chambers in individual German territories and towns. The last, fourteenth chapter deals in detail with the activities of agricultural chambers, i.e., units in charge of special questions, and this chapter is followed by the conclusion.

In brief, Joksimović never left a single question related to goals, foundation, organization, work and development of agricultural chambers incomplete or untouched. In the same manner, his clearly expressed positive assessment of organizing agricultural chambers in Germany can never be suspected.

CONCLUSION

The 20th century is the age of huge suffering of the Serbian people. In that century, the Serbs fought in five wars – two world wars and three local or regional wars. Often overestimating their strength and real circumstances, the Serbian people did not shrink from clashing with geopolitical giants, the largest empires, kingdoms and political blocs. The price paid for freedom was rather high. For example, after the Great War, it was established that the Kingdom of Serbia had lost over one quarter of its population, whereas the estimates ranged from slightly more than one million up to 1,247,000 inhabitants. In its trail, the war also left a large number of traumatized people and about 300,000 disabled and wounded soldiers. The country was dramatically impoverished because minimum two fifths of its national wealth had disappeared (Dimić, 2019, p. XII). On the other hand, severe losses were also caused by political troubles, ideological and political conflicts which took away the most intelligent and talented figures of Serbian descent. One of them, almost invisible and forgotten, was Dragić Joksimović, a lawyer, politician and cultural activist. For the purpose of reviving historical memory, this text recalls important events from his life and career, as well as reveals new and unknown information about his education and doctoral thesis defended in Germany. In order to write this article, the authors researched the archives of the University of Frankfurt am Mein and became familiar with the text of his doctoral thesis.¹⁵

For his doctoral dissertation, Joksimović chose a multidisciplinary topic which was current at the time. He opted for agricultural chambers that existed in Germany as a form of professional class association. He wanted to affect, as it is said nowadays, the public policy reform in the sphere of professional governance and representation, as well as new institutional models in the functioning of the economic and political system. That is why his dissertation also had a multidisciplinary character because it covers the fields of law, politics

¹⁵ We are particularly grateful to our colleagues Marijana Grabovac and Viktor Kolas from the Archives for their substantial help in obtaining the documents.

and economy. The dissertation title was translated as: Agricultural interest representation in Germany with special reference to the organization of agricultural chambers. Joksimović reaches a conclusion that chambers – in contrast to cooperatives – are associations of farmers, organizations of the professional class and, at the same time, an advisory and executive body of the government. Therefore, they have a different legal nature from cooperatives existing in Serbia beforehand. Chambers were not based on private law contracts, but were established by law and, on that basis, they had a legal and public character and performed jobs of public interest. In other words, they were public and legal institution and are not voluntary organizations of their members. Chambers were representatives and advocates of a certain professional class as a whole.

Joksimović personally placed great hopes in the organization of professional layers based on economic interests; namely, he believed that such organizing was inevitable. Moreover, the ideas about founding agricultural chambers had existed in Serbia even before Joksimović's research. However, by all accounts, Joksimović's work in that respect did not receive adequate attention in Serbia, while his career took a different direction.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Cvetković, S. (2007). *Portraits of dissidents*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, Centar za unapređivanje pravnih studija, Istraživačko-izdavački centar Demokratske stranke. [In Serbian]
- Dimić, Lj. (2019). Preface to the Selected Works of Rudolph Archibald Reiss (1875–1929). In: Rudolf Archibald Reiss, *On the Crimes of the Austro-Hungarian-Bulgarian-Germans in Serbia 1914–1918*, Miloje Pršić (ed.). *Selected Works*, book 1, XI–XXIX. Beograd: Zavod za udžbenike, Kriminalističko-policijski univerzitet. [In Serbian]
- Dragović, B. (1956). *Serbian Press Between the Two Wars I. Basis for a Bibliography of Serbian Periodicals 1915–1945*. Beograd: Srpska akademija nauka. [In Serbian]
- Jašović, P., Petković, Đ., Stojanović, M. (2013). *Baćina and Baćinians 1411–2011 – contributions to the monograph*. Kruševac, Baćina. [In Serbian]
- Jovanović, D. (2008a). *Medallions*, book II. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]
- Jovanović, D. (2008b). *Medallions*, book IV. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]
- Jovanović, D. (2008c). *Political Memories*, book I. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]
- Jovanović, S. (1995). *Constitutional Law of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes*. Beograd: Službeni list SRJ. [In Serbian]
- Joksimović, D. (1923) *The Representation of Agricultural Interests in Germany with Special Consideration of the Organization of the Chambers of Agriculture* (doctoral dissertation). Wirtschafts, und Sozialwissenschaftliche Fakultät, Frankfurt am Main. [In German]
- Joksimović, D. (2002). *The Diary of the Young Democrat 1919–1920*. Paraćin: Grafopromet. [In Serbian]
- Joksimović, D. (1932). Preface. In: *Temnić Collection*, first book, edited by Dr. Dragić M. Joksimović, 6–7. Beograd. [In Serbian]
- Krestić, V., Ljušić., R. (1991). *Programs and statutes of Serbian political parties until 1918*. Beograd: Književne novine. [In Serbian]

- Krstić, V. (2018). *Yugoslav delegation at the Paris Peace Conference (1919–1920)* (master's thesis). Beograd: Filozofski fakultet. Available at <http://147.91.75.9/manage/shares/ZRAD/IS2910181320.pdf>. [In Serbian]
- Mitrović, A. (1969). *Yugoslavia at the Peace Conference (1919–1920)*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije. [In Serbian]
- Pavlović, M. (2022). *The Vidovdan Constitution*. Kragujevac: Nadežda Pavlović. [In Serbian]
- Petković, Đ. (2019). Traces of the Austro-Hungarian Captain Julius Jedlitschka, a Participant in the Suppression of the Toplica Uprising, in Temnić. In: *Temnić Collection: Journal of Social Sciences and Humanistics*, No. 4. Prokuplje: Istorijski arhiv Toplice, Narodni muzej Toplice, 143–159. [In Serbian]
- Petković, Đ. (2020a). Prolegomena for the study of the literary and artistic topography of Eastern Podujevo. In: *Juhor Dawns*. Kruševac, Sevojno: Istorijski arhiv Kruševac, Udruženje za kulturu i umetnost Logos, 91–144. [In Serbian]
- Petković, Đ. (2008). The Failed Attempt by the Observatory to Establish a Meteorological Station in Bačina in 1902. In: M. S. Dimitrijević (ed.). *Proceedings of the conference "Development of Astronomy among Serbs V"*. Beograd: Astrološko društvo Ruđer Bošković, 11–32. [In Serbian]
- Petković, Đ. (2020b). A Contribution to the Study of the Spiritual Space of Temnić with a View to the Anniversaries of the First School (1820), the Library (1919) and the Community Center "Juhorsko oko" with its Headquarters in Svojnovo (1995). In: D. Atanassov (ed.). *Juhor readings – stars over Juhor*. Kruševac: Udruženje za kulturu i umetnost „Logos”, 71–102. [In Serbian]
- Pravda* (1927, March 14). Daily News. *Pravda*, nr. 70, 4. [In Serbian]
- Simonović, S. (2020). *Encyclopaedia of Kruševac and its surroundings*. Aleksandrovac, Kruševac: Zavičajni muzej Župe. [In Serbian]
- Sombart, W. (1922). *Socialism and Socialist Movement*. Beograd: I. Đ. Đurđević. [In Serbian]
- Stanojević, S. (ed.). (1928). *National Encyclopaedia of Serbs, Croats and Slovenes*, book II: I–M. Zagreb: Bibliografski zavod. [In Serbian]
- Who is who in Yugoslavia* (1928). Beograd, Zagreb: Nova Evropa. [In Serbian]

Unpublished sources: University Archives Frankfurt (UAF)